

REPERE IDENTITARE ÎN POLITICILE CULTURALE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Oana Nasui¹

Motto:

„A devenit axiomatic faptul că lumea reală este destinată contextelor deschise și culturilor cu geometrie variabilă, iar diversitatea este un atribut intrinsec al socialului, al naturii și al culturii.” (Programul Național privind învățarea limbii române de către minoritățile naționale, inclusiv populația adultă, pentru anii 2023-2025)

Abstract: The intention of this material is to follow how the identity process of the Republic of Moldova takes shape and changes, in relation to the linguistic tools, through public policies and programmatic documents. The subject is also updated by Law no. 52 of March 16, 2023 for the implementation of the considerations of some decisions of the Constitutional Court of the Republic of Moldova, which provides for the replacement of the phrase “Moldovan language” with the phrase “Romanian language” in the legislation of the Republic of Moldova, thus implementing a decision of the Constitutional Court from 2013, which attests to the fact that the state language is Romanian. Also, the status of a candidate country for the European Union obtained in June 2022 and the Russian War against Ukraine, which began in 2022, with successive escalations that directly influence the Republic of Moldova, are also taken into account in the analysis.

The study continues the author’s previous academic interests in the direction of research on the identity construction of different ethnic groups and deepens the conclusions from the projects “Moldarte” and “Culture Day in Romania and the Republic of Moldova: duplex of cultural policies” in which she was involved as a facilitator and cultural analyst respectively.

Keywords: Cultural policies, public policies, Republic of Moldova, recent history, identity geography, identity construction, national language, national minorities, national identity, ethnic identity, cultural identity, identity process.

I. Geografie identitară / Geografii lingvistice, etnice, naționale

a. Proiecte etnolingvistice

Benedict Anderson afirma (argumentat) în 1983 că națiunea este o comunitate construită social, imaginată de oamenii care se percep pe ei înșiși ca parte a unui grup: *este imaginată pentru că membrii chiar și ai celei mai mici națiuni nu-și vor cunoaște niciodată pe cei mai mulți dintre colegii lor, nu-i vor întâlni sau chiar vor auzi de ei, dar în mintea lor a fiecăruia trăiește imaginea comunității lor.*²

1. **Oana Nasui** este cercetător în studii culturale, coordonator al colecției „Noii industriași, creativi”, editată de PostModernism Museum (www.postmodernism.ro), cofondator platforma Formare Culturală (www.formareculturala.ro); oana@formareculturala.ro

2. Benedict Anderson, *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*, London; New York: Verso, 1991, p. 196.

Pe de altă parte, (...) statele mari ale Europei secolului al XIX-lea erau vaste politici poliglote, ale căror granițe nu au coincis aproape niciodată cu comunitățile lingvistice.³

În secolul XX, în cazul URSS, aceasta a implementat o *acțiune afirmativă sovietică*⁴ asupra statelor din interiorul său: *crearea teritoriilor naționale, indigenizarea lingvistică, crearea și promovarea elitelor native și susținerea culturii naționale*⁵. Pentru Republica Moldova a făcut invers, pentru că a urmărit crearea unei națiuni care nu s-a perceput ca atare. Au fost folosite instrumente ca *antiromânism, colectivizare și industrializare, rusificare și sovietizare*.⁶

Politicile culturale din RSSM – Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (numită astfel între 1940-1941 și 1944-1991) *au avut la bază moldovenismul de tip sovietic, o construcție ideologică și politică (...) care a avut ca idee fixă cultivarea unei diferențe politice, etnice, istorice, culturale și lingvistice între populația românească a RSSM și cea din restul României*.⁷

Moldova sovietică era împărțită în două: rural, agrar, indigen în Basarabia și *urbanism sovietic*, cu populație slavă sau imigrantă în Transnistria. Poziții cheie în RSSM erau deținute de persoane născute în Ucraina, Rusia sau moldoveni din Transnistria⁸. *Sovieticii ziceau că dacă vrei să fii ministru trebuie să fii de peste Nistru (adică din Transnistria)*⁹.

*Naționalismul moldovenesc a fost susținut de oficialii sovietici în special în contextul modificării configurației raporturilor româno-sovietice din anii '60 când România a redeschis problema Basarabiei, un subiect considerat până în acel moment tabu*¹⁰.

Deci putem spune că în URSS a avut loc un proces de inventare a națiunilor și limbilor: *Procedul standard în realizarea unui astfel de proiect etnolingvistic consta în identificarea unui dialect sau grai, formalizarea acestuia, preluarea unor rădăcini din limba rusă, constituindu-se noi cuvinte, în final produsul fiind ridicat la rangul de limbă literară, de obicei în grafia chirilică*. În RM, în prezent, această limbă românească rudimentară, cu inserții rusești, este considerată limba moldovenească¹¹.

Această *controversă identitară*¹² privind denumirea limbii vorbite, română sau moldovenească, este, precum se observă, păstrată din perioada sovietică,

3. *Ibidem*, p. 6.

4. Termenul aparține autorului Terry Martin: *The affirmative action empire*, Cornell University Press, NY, 2001

5. Octavian Țicu, *Politica națională în RSSM*, în volumul *Panorama Comunismului în Republica Moldova*, editor Liliana Corobca, Polirom, 2019, p. 400.

6. *Ibidem*, p. 401.

7. *Ibidem*.

8. *Ibidem*, p. 405.

9. *Ibidem*, p. 401.

10. *Ibidem*, p. 408.

11. *Ibidem*, p. 413.

12. *Controversa identitară în Republica Moldova este o dezbatere politică din Republica Moldova și din România, inițiată oficial prin renunțarea președintelui Mircea Snegur la doctrina «Un popor, două state», la data de 29 iunie 1994, odată cu noua Constituție atunci adoptată. Prin această nouă Constituție, caracterul românesc (în sensul etnic, nu politic) al populației băștinașe și al limbii sale (recunoscut în momentul și prin declarația independenței Moldovei a fost oficial negat, fiind înlocuit prin denumirea și caracterizarea «moldovenească», definită ca diferită de cea românească, Victor Solomon, „Controversa identitară în Republica Moldova”, www.academia.edu, accesat la data de 20.10.2022, URL: <https://www.academia.edu/36951407/Controversa_identitara_in_Republica_Moldova>.*

când s-a instituit, prin propagandă în 1938¹³ și ulterior prin adăugiri de cuvinte inventate¹⁴ sau provenite din rusă, ideea unei limbi moldovenești.

*Apariția eseului lui Valentin Mândăcanu intitulat «Veșmântul ființei noastre» în revista Nistru a Uniunii Scriitorilor din RSSM [în 1988] avea să impulsioneze lupta pentru recuperarea și afirmarea identității naționale și a limbii populației majoritare din RSSM. Valentin Mândăcanu va spulbera mitul unei limbi «moldovenești» diferite de limba română și va acuza regimul sovietic ca vinovatul principal pentru falsificările adevărilor istorice și lingvistice. Eseistul va cere ca limba să fie considerată fenomen social, astfel încât aceasta trebuie privită prin prisma intereselor de stat.*¹⁵

La 27 februarie 1994 au loc alegeri parlamentare anticipate în Republica Moldova¹⁶ și în același an: se ratifică tratatul din 1991 de aderare la Comunitatea Statelor Independente¹⁷, se renunță la imnul național „Deșteaptă-te, române!” și se stabilește limba moldovenească drept limbă de stat prin articolul nr. 13 din Constituția Republicii Moldova, adoptată pe 29 iulie.

O interesantă perspectivă este cea a predării istoriei naționale în Republica Moldova. Istoricul Sergiu Musteață urmărește într-unul dintre studiile sale problematica denumirii (și conținutului) manualelor de istorie în RM, punctând atât proteste în spațiul public pe acest subiect, cât și instrumente diplomatice de tip seminarii: *În urma alegerilor generale din februarie 2001, Partidul Comunist a venit la putere, ceea ce a revigorat dezbaterile despre educația istorică între istorici și Guvern (...). Guvernul comunist a încercat din greu să schimbe denumirea și conținutul „istoriei românilor în istoria Moldovei” (semnalarea în italics / litere cursive aparține autorului citat); după noi proteste de stradă (ianuarie-februarie 2002) și seminarii organizate de Ministerul Educației în colaborare cu Consiliul Europei (septembrie 2002 și februarie și octombrie 2003), a apărut ideea unui curs de istorie integrată, care să includă o reprezentare echilibrată a istoriei naționale și mondiale într-un singur curs școlar.(...) Mulți istorici din Republica Moldova (...) au privit acest plan ca o încercare a Partidului Comunist de a continua tradiția istoriografiei sovietice cu privire la națiunea și limba moldovenească - un efort, cu alte cuvinte, pentru a*

13. La Conferința a XI-a regională de partid din Moldova (din luna mai 1938) *Sub pretextul latinizării scrisului moldovenesc, dușmanii poporului au promovat o politică burghezo-naționalistă în domeniul dezvoltării culturii, limbii și literaturii moldovenești, înlocuiau limba moldovenească cu cea română, pe care populația moldovenească nu o cunoștea, ignorau și împiedicau studiul limbii ruse, încercând, astfel, să slăbească influența partidului nostru asupra maselor de oameni ai muncii în Moldova, pentru a despărți Moldova Sovietică de URSS*, citat de Mihai Gribincea, *Politica de moldovenizare în R.A.S.S. Moldovenească. Culegere de documente și materiale*, Chișinău, Civitas, 2004, p. 20.

14. *Limba moldovenească, în cari grăești amu norodu moldovnesc, esti limbă sinistătătoare, diosăghit din limba rominească, și si diosăghești și di limba tuturor cărților moldovnești, tipăriti pân la organizarea RASSM (Madan L.A., Gramatica moldovenească. Partea I. Fonetica și morfologia, Tiraspoia, Editura de Stat a Moldovii, 1930, pp. XI-XII.), citat de Mihai Gribincea, op. cit., pp. 8-9.*

15. Constantin Corneanu, „România-Republica Moldova: trei decenii de conviețuire. Dosarul unei relații româno-române”, în *Problema Basarabiei în relațiile româno-sovietice 1918-2018*, București, Editura Litera, 2020, p. 253.

16. Alegerile parlamentare anticipate în Moldova din 27 februarie 1994, *e-democracy.ro*, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/1994/>>.

17. La 21 decembrie 1991 Republica Azerbaijan, Republica Armenia, Republica Belarus, Republica Kazakstan, Republica Kârgâz, Republica Moldova, Federația Rusă, Republica Tadjikistan, Turkmenistan, Republica Uzbekistan și Ucraina au semnat Declarația de la Alma-Ata privind crearea Comunității Statelor Independente, *belarus.mfa.gov.md*, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://belarus.mfa.gov.md/ro/content/despre-csi>>.

face să dureze identitatea manipulată a statului și națiunii moldovenești, separate de statul și națiunea română. H. Dupouy a caracterizat acest proces ca fiind unul «între invenție originală și exhumarea practicilor din trecut» (Hervé Dupouy, *Entre invention originale et exhumation des pratiques du passé. Les nouvelles élites dans les campagnes de la République de Moldavie, Transitions.Ex-Revue des pays de l'Est* 45, nr. 2 (2006), 43-89)¹⁸.

Cercetătorul King Charles rezumă astfel, în 2014, cum se numesc moldovenii și limba lor este o întrebare politică – nu lingvistică¹⁹. Istoricul Sergiu Musteață tranșează direct în 2018: *Autoritățile sovietice au inventat, în esență, o limbă și o națiune moldovenească pentru a le deosebi de limba și națiunea română. Populația Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești a fost supusă îndoctrinarilor comuniste, cu scopul de a înlocui identitatea românească cu o alta, nou-creată. Moldovenismul a devenit o politică promovată de către autoritățile sovietice.(...) Pe parcursul celor 26 de ani de independență, Republica Moldova a trebuit să confrunte și să-și examineze identitatea, istoria, statalitatea. Aspectele legate de limbă și istorie au rămas probleme de importanță politică, agravând tensiunile în societatea moldovenească.*²⁰

Până la finalul lui martie 2023, când proiectul de lege privind înlocuirea sintagmei „limba moldovenească” cu „limba română” în toate legile Republicii Moldova, inclusiv în Constituție, a fost votat de Parlamentul Republicii Moldova în a doua și ultimă lectură cu o majoritate de 58 de voturi²¹ (16 martie), a fost adoptat și schimbarea în Constituție implementată (24 martie), această confuzie s-a rezolvat în spațiul public – oficial, legislativ, prin punerea semnului de egal între română și moldovenească:

– „limba română” – „decretarea limbii române ca limbă de stat” în Declarația de independență a Republicii Moldova adoptată în 1991²² și conform hotărârii nr. 36 a Curții Constituționale a Republicii Moldova din 5 decembrie 2013: *limba moldovenească, funcționând pe baza grafiei latine*” poate fi echivalată semantic cu sintagma «limba română», din moment ce sintagma «limba română» este în exclusivitate valabilă din punct de vedere științific, fapt demonstrat prin cercetările lingvistice contemporane și aplicat fără excepții în realitățile educaționale și științifice din RM²³.

18. Sergiu Musteață, *Noi despre vecini și vecinii despre noi. Manualele de istorie în Republica Moldova, România și Ucraina*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2018, pp. 36-38.

19. Charles King, „Identitatea moldovenească și politica pan-românismului”, în *Slavic Review*, vol. 53, nr. 2, 1994, p. 345. JSTOR, URL: <<https://doi.org/10.2307/2501297>>, accesat la data de 30.10.2022.

20. Sergiu Musteață, *op. cit.*, pp. 75-76.

21. Limba română devine limbă oficială în Republica Moldova. *Vot final în Parlamentul de la Chișinău*, Euronews, www.euronews.ro, actualizat la data de 16.03.2023, accesat la data de 20.03.2023, URL: <<https://www.euronews.ro/articole/vot-final-in-parlamentul-de-la-chisinau-limba-romana-va-inlocui-limba-moldoveneasca>>.

22. Declarația de independență a Republicii Moldova, scanare document, site-ul vechi al Parlamentului Republicii Moldova, <http://old.parlament.md/img/pdf/declaratia.pdf>, accesat la data de 30.10.2022 și textul Declarației inserat în Constituția Republicii Moldova, Parlamentul Republicii Moldova, URL: <<https://www.parlament.md/CadrulLegal/Constitution/tabid/151/language/ro-RO/Default.aspx>>, accesat la data de 20.10.2022.

23. Hotărârea nr. 36 din 05.12.2013 privind interpretarea articolului 13 alin. (1) din Constituție în corelație cu Preambulul Constituției și Declarația de Independență a Republicii Moldova, www.constcourt.md, accesat la data de 30.10.2022, URL: <<https://www.constcourt.md/ccdocview.php?l=ro&tip=hotariri&doid=476>>.

– „limba moldovenească” – conform articolului nr. 13 din Constituția Republicii Moldova: *Limba de stat a Republicii Moldova este limba moldovenească, funcționând pe baza grafiei latine*²⁴ și conform Legii cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină: *Trecerea limbii moldovenești, idiom de origine și structură romanică la grafia latină (...) are menirea de a contribui la (...) ridicarea nivelului de cultură lingvistică al poporului moldovenesc, a rolului factorilor de ordin științific, etico-moral, cultural, psihologo-didactic și social în dezvoltarea limbii moldovenești*.²⁵

Deci din 16 martie 2023, conform unui comunicat de presă emis de Parlamentul Republicii Moldova, *în toată legislația Republicii Moldova, sintagma «limba română» va lua locul «limbii moldovenești». Vor fi înlocuite și sintagmele «limba oficială», «limba de stat» și «limba maternă»*.²⁶ Inițiativa legislativă nu a fost una ordinară, de modificare a Constituției, ci una tehnică, ce vine să execute actele Curții Constituționale.²⁷ Din 24 martie 2023, cea mai recentă versiune a Constituției Republicii Moldova este disponibilă online²⁸.

Lansat în 2022²⁹, cu o aprobare tot în martie 2023, Proiectul hotărârii de Guvern cu privire la Programul Național privind învățarea limbii române de către minoritățile naționale, inclusiv populația adultă (2022-2025), a fost aprobat³⁰ – în acest caz, vorbindu-se direct de limba română ca limba statului. (În revers, anticipând unul dintre subcapitolele următoare ale prezentului studiu, la alcătuirea Strategiei în 2016, se înregistra faptul că *în școlile cu predare în limba de stat nu există un curs dedicat culturii și istoriei minorităților naționale*³¹).

b. Unități etnice

Pe măsură ce Imperiul Țarist se dezintegra, bolșevicii s-au grăbit să revizuiască politica de garantare a „autodeterminării popoarelor”, mișcările de independență fiind catalogate drept „burgheze” și „contrarevoluționare” (Martin

24. Constituția Republicii Moldova, art. 13 (1), www.parlament.md, accesat la data de 20.10.2022, URL: <<https://www.parlament.md/CadruLegal/Constitution/tabid/151/language/ro-RO/Default.aspx>>.

25. Legea nr. 3462 din 31 august 1989 cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină, www.legis.md, accesat la data de 27.10.2022, URL: <https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=96067&lang=ro>.

26. „Adoptat de Parlament: Sintagma „limba română” va fi introdusă în toate legile Republicii Moldova”, multimedia.parlament.md, publicat la data de 16 martie 2023, accesat la data de 20.03.2023, URL: <<https://multimedia.parlament.md/adoptat-de-parlament-sintagma-limba-romana-va-fi-introdusa-in-toate-legile-republicii-moldova/>>.

27. Susține deputatul PAS, Vasile Grădinaru, conform Deutsche Welle (DW), www.dw.com, accesat la data de 09.03.2023, URL: <<https://www.dw.com/ro/limba-moldoveneasca-va-fi-inlocuita-cu-limba-romana-in-constituția-republicii-moldova/a-64851265>>.

28. Constituția Republicii Moldova, republicată, www.legis.md, accesat la data de 30.03.2023, URL: <https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136130&lang=ro>.

29. www.particip.gov.md, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://particip.gov.md/ro/document/stages/proiectul-hotararii-de-guvern-cu-privire-la-aprobarea-programului-national-privind-invatarea-limbii-romane-de-catre-minoritatile-nationale-inclusiv-populația-adultă-2022-2025/9244>>.

30. Comunicat de presă „Guvernul a aprobat Programul Național privind învățarea limbii române de către minoritățile naționale, inclusiv populația adultă, pentru anii 2023-2025, 07 martie 2023”, www.gov.md, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://gov.md/ro/content/guvernul-aprobat-programul-national-privind-invatarea-limbii-romane-de-catre-minoritatile>>.

31. Strategia de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027, www.gov.md, accesat la data de 01.02.2023, URL: <https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr02_107.pdf>.

Stixsmith, Rusia. Un mileniu de istorie, Ed. Humanitas, București, 2016, p. 265) (...) *dominant din punct de vedere numeric și al teritoriului ocupat (...) poporului rus îi revenea misiunea de „forță conducătoare a Uniunii Sovietice (I.V. Stalin, Marxismul și problema națională, Editura de Stat pentru Literatura Politică, Moscova, 1950)*³². (...) *Dacă în 1926 în URSS existau 194 de unități etnice semnalate de recensământul sovietic din anul 1926, în 1959 numărul lor constituia doar 109. Acest lucru este foarte surprinzător, mai ales că în această perioadă are loc lărgirea semnificativă a granițelor Uniunii Sovietice. Așadar, pe parcursul a trei decenii, în URSS au „dispărut” 90 de comunități etnice (I. Blișcenko, A. Abașidze, Drepturile minorităților naționale în lumina experienței mondiale, Științe Sociale și contemporaneitatea, nr. 4, 1992)*³³.

Sovieticii foloseau conceptul de „rezervație culturală” – cultură etno-lingvistică fără naționalism politic ca unică manifestare a naționalismului sănătos din punct de vedere sovietic.³⁴

Istoricul Octavian Țicu vorbește despre procesul de indigenizare: recunoașterea și promovarea elementelor autohtone în aparatul de stat, crearea elitelor native și promovarea în pozițiile de conducere de partid și identifică patru elemente ale indigenizării: teritoriu național, limbă națională, elită națională și cultură națională³⁵.

Pentru contextualizare, considerăm util să amintim că, în prezent, Federația Rusă este împărțită în 88 de subiecte federale / entități constituente (așa cum sunt krainele sau oblasturile), iar toate sunt împărțite în șapte „districte federale” vaste, cu guvernatori numiți direct de administrația prezidențială rusă. Din cele 88 de entități constituente, 21 sunt republici: Adîgheia, Altai, Bașkortostan, Buriatia, Daghestan, Ingușetia, Cabardino-Balcaria, Calmîchia, Karaciai-Cerkessia, Carelia, Komi, Mari El, Mordovia, Iacutia (Saha), Osetia de Nord, Tatarstan, Tuva, Udmurtia, Haciasia, Cecenia, Ciuvașia. Republicile au dreptul să-și stabilească propria lor limbă oficială (art. 68 al Constituției Federației Ruse) și au propria lor constituție; președinții republicilor sunt acum numiți direct de Președintele Rusiei, cu o acceptare de parlamentul fiecărei republici. Grupurile etnice indigene ale republicilor sunt cunoscute ca „naționalități titulare”. Ca urmare a mai multor decenii (în unele cazuri secole) de migrație internă în Imperiul Rus și mai apoi în Uniunea Sovietică, multe dintre aceste naționalități nu mai sunt majoritare în populația republicilor. Naționalități titulare, ca grup lingvistic sunt: caucazian, turcic, mongol, fino-ugric, iranian, iar naționalități indigene: agulii, avarii caucazieni, darghinii, kumîkii, lakii, lezghinii, nogaii, rutulii, tabasaranii, țahurii, cabardinii, balcarii, karaciaii, cumîcii, nogaii, cerkessii³⁶.

Coexistența mai multor limbi în cadrul Uniunii Sovietice a produs o polarizare a acestora, limbii ruse revenindu-i statutul de limbă dominantă, iar celelalte limbi naționale rămânând în postura de limbi subordonate, ajungându-se la o degradare a

32. Lidia Prisac, Sub ocrotirea „fratelui mai mare” sau despre „naționalitățile conlocuitoare”, în *R(A) SSM*, vol. *Panorama Comunismului în Republica Moldova*, editor Liliana Corobca, Polirom, 2019, pp. 417-418.

33. *Ibidem*, p. 419.

34. Tom Nairn, *Beyond Big Brother*, The New Statesman & Society, 3 (105), 15 iunie 1990, p. 31.

35. Octavian Țicu, *op. cit.*, p. 400.

36. Republicile Rusiei, *ro.wikipedia.org*, accesat la data de 12.09.2022, URL: <https://ro.wikipedia.org/wiki/Republicile_Rusiei>.

acestora³⁷, remarcă cercetătoarea Lidia Prisac, aducând în discuție studiul lui Alexei Constantin Palii „Calchierea ca aspect al interferenței limbilor (contacte moldo-ruse)”, publicat în 1991 la editura Știința din Chișinău.

În Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, politica națională urmărea încadrarea de populații diverse în categoria de naționalitate, în paralel cu asimilarea acelor naționalități în societatea sovietică³⁸.

Ca și context actual, se estimează că 476 de milioane de indigeni trăiesc în 90 de țări din întreaga lume³⁹. În 2007 a fost adoptată de către Națiunile Unite o Declarație privind drepturile popoarelor indigene (Declaration on the Rights of Indigenous Peoples) (UN DRIP)⁴⁰. Aceasta delimitează și definește individualul și colectivul drepturilor popoarelor indigene, inclusiv drepturile lor de proprietate asupra expresiei culturale și ceremoniale, identității, limbii, ocupării forței de muncă, sănătății, educației și alte probleme. *Subliniază drepturile popoarelor indigene de a-și menține și consolida propriile instituții, culturi și tradiții și de a-și continua dezvoltarea în conformitate cu propriile nevoi și aspirații. Interzice discriminarea împotriva popoarelor indigene și promovează participarea lor deplină și efectivă la toate aspectele care îi privesc și dreptul lor de a rămâne distincți și de a-și urmări propriile viziuni asupra dezvoltării economice și sociale*⁴¹.

Această declarație este o rezoluție, ceea ce înseamnă că nu este un document legislativ. Popoarele indigene nu sunt considerate state naționale politice și nu au acces la protecția dreptului internațional prin intermediul curții internaționale de justiție⁴².

II. Sentimentul de apartenență: stat național, minorități naționale, regiuni autonome, integrarea în UE

a. Stat național și minorități naționale

*Istoria complexă a Republicii Moldova, care include o serie de evenimente istorice și mutilări teritoriale, are drept consecință o populație destul de neomogenă din punct de vedere etnocultural.*⁴³ Republica Moldova este o țară multiculturală, cu numeroase inserții din culturile statelor vecine⁴⁴.

37. Lidia Prisac, *Arhitectura relațiilor interetnice în spațiul ex-sovietic. Republica Moldova (1991-2014)*, Lumen, 2015, p. 86.

38. Lidia Prisac, *Sub ocrotirea „fratelui mai mare”...*, p. 424.

39. Un nou contract social trebuie să includă participarea autentică și parteneriatul popoarelor indigene la luarea deciziilor cu privire la cercetare, 09.08.2021, www.council.science, accesat la data de 18.10.2022, URL: <<https://council.science/ro/current/news/a-new-social-contract-must-include-genuine-participation-and-partnership-of-indigenous-peoples-in-decision-making-about-research/>>.

40. Encyclopedia, „Declarație privind drepturile popoarelor indigene”, wikicro.icu, accesat la data de 18.10.2022, URL: <https://wikicro.icu/wiki/Declaration_on_the_Rights_of_Indigenous_Peoples>.

41. Department of Economic and Social Affairs Indigenous Peoples, www.un.org, accesat la data de 18.10.2022, URL: <<https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/declaration-on-the-rights-of-indigenous-peoples.html>>.

42. United Nations, Uphold International Law, www.un.org, accesat la data de 18.10.2022, URL: <<https://www.un.org/en/our-work/uphold-international-law>>.

43. Lidia Prisac, *Arhitectura relațiilor interetnice...*, p. 79.

44. Program Național privind învățarea limbii române de către minoritățile naționale, inclusiv populația adultă, pentru anii 2023-2025, anexă la HG Cu privire la aprobarea Programului național privind învățarea limbii române de către minoritățile naționale, inclusiv populația adultă, pentru anii 2023-2025, www.gov.md, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/subiect-03-nu-32-mec.pdf>>.

Declarația de independență a Republicii Moldova din 1991, în care se statuau *trecutul milenar al poporului și statalitatea sa neîntreruptă în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale și dăinuirea în timp a moldovenilor în Transnistria – parte componentă a teritoriului istoric și etnic al poporului nostru*, a fost urmată de o Constituție și modificări ale acesteia în anii 1996, 2000, 2003, 2006, 2016, 2017, 2019, 2022, 2023.

Anii 2002-2004, cum se poate observa și în urmărirea politicilor privind limba menționate mai sus, au fost presărați cu propuneri „provocatoare”. Rezoluția conferinței *„Concepția politicii naționale de stat a Republicii Moldova” desfășurată la 14 septembrie 2003 în sala mare a Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova menționa «Proiectul Concepției naționale de a stat a R. Moldova, inclus pe agenda de lucru a parlamentului R. Moldova, este un document politic, în esență provocator, ce își propune, în ansamblul său, să anuleze Declarația de Independență din 27 august 1991, ca act juridic de naștere a celui de-al doilea stat românesc, și să îi confere R. Moldova o nouă identitate etno-culturală, istorică, lingvistică și politico-juridică».* (...) *Concepția politicii naționale de stat a Republicii Moldova era un proiect totalitar a cărei menire era impunerea unei singure identități cetățenilor Republicii Moldova, având drept ax principal „ideologia moldovenismului”*⁴⁵ (semnalarea în italics / litere cursive aparține autorului citat).

La nivel legislativ, au fost adresate și tensiunile etnice minoritare din teritoriu, prin Legea din 1989 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul R.S.S. Moldovenești, prin care se asigură *un bilingvism național-rus și rus-național*⁴⁶ și se garantează folosirea limbilor ucraineană, rusă, bulgară, ivrit, idîș, țigănească, a limbilor altor grupuri etnice, care locuiesc pe teritoriul republicii, pentru satisfacerea necesităților lor național-culturale⁴⁷. Iar din 1994, prin art. 13 din Constituție, *Statul recunoaște și protejează dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la funcționarea limbii ruse și a altor limbi vorbite pe teritoriul țării*⁴⁸.

În 1996 este ratificată în Republica Moldova Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale aprobată de Consiliul Europei, iar în 2001 intră în vigoare Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor și se instituie firesc și o definire a acestora, statuând în deschidere *devotament față de Declarația Universală a Drepturilor Omului*: persoanele care domiciliază pe teritoriul Republicii Moldova, sunt cetățeni ai ei, au particularități etnice, culturale, lingvistice și religioase prin care se deosebesc de majoritatea populației⁴⁹.

45. Constantin Corneanu, *România-Republica Moldova: trei decenii de conviețuire...*, p. 296.

46. Art. 3, Legea nr. 3465 din 01-09-1989 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești, www.legis.md, accesat la data de 28.10.2022, URL: <https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110684&lang=ro>.

47. Art. 4, Legea nr. 3465 din 01-09-1989 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești, www.legis.md, accesat la 28.10.2022, URL: <[Parlamentul Republicii Moldova, sursa https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110684&lang=ro](https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110684&lang=ro)>.

48. Parlamentul Republicii Moldova, Constituția Republicii Moldova, www.parlament.md, accesat 20.10.2022, URL: <<https://www.parlament.md/CadrulLegal/Constitution/tabid/151/language/ro-RO/Default.aspx>>.

49. Art. 1, Legea Nr. 382 din 19-07-2001 cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor, www.legis.md, accesat la data de 30.11.2022, URL: <https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=64018&lang=ro>.

În ceea ce privește poziționările publice ale aleșilor moldoveni în problematica identității culturale raportată la limbă, profesorul Sergiu Musteață înregistrează în cartea sa⁵⁰ declarațiile din februarie 2003 ale președintelui V. Voronin în cadrul unei întâlniri cu experți ai Consiliului Europei: «Guvernul a decis să renunțe la planul său inițial de a schimba denumirea cursului de istoria românilor în istoria Moldovei și să treacă, în schimb, la un curs integrat de istorie (pentru că) doar o istorie depolitizată poate dezvălui adevărul istoric». Punctul său de vedere a fost că noul curriculum de istorie ar trebui să se bazeze pe principiile stabilite de Consiliul Europei în *Recomandarea Rec(2001)15 privind educația istorică în secolul al XXI-lea* și să reflecte componența multiculturală a societății moldovenești. El a subliniat că această abordare a educației istorice ar fi utilă în procesul de integrare a Republicii Moldovei în Europa.⁵¹

Conform datelor din Strategia de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027, 23,8% din numărul total al populației Republicii Moldova îl constituie persoanele care aparțin minorităților naționale. În afară de grupul etnic majoritar, pe teritoriul Republicii Moldova locuiesc următoarele grupuri etnice: ucraineni (8,35%), ruși (5,95%), găgăuzi (4,36%), bulgari (1,94%), romi (0,36%), precum și altele (1%), printre care belaruși, evrei, polonezi, armeni, nemți, tătari, azeri, gruzini, greci, uzbeki, ciuvași, lituanieni, letoni, osetini, coreeni, estonieni etc. În anul 2004 existau 176 de localități în care ponderea minorităților naționale depășea sau era egală cu 20% din totalul populației.⁵²

În sumarul executiv al studiului Etnobarometru Moldova 2020, realizat cu suportul financiar al Oficiului Înaltului Comisar OSCE pentru minorități naționale (ÎCMN) pentru a sprijini Guvernul Republicii Moldova în implementarea Strategiei pentru consolidarea relațiilor interetnice pentru anii 2017-2027, se menționează că moldovenii și românii sunt două grupuri constitutive ale grupului majoritar și, ca și categorie combinată, sunt denumiți «populația majoritară»⁵³, dar la capitolul Auto-identificare civică, se concluzionează că termenul «moldovean» este definit predominant în termeni civici (p. 20). Studiul a fost realizat sub forma unui sondaj cu eșantioane reprezentative aleatorii și non-aleatorii ale grupurilor etnice majore de pe teritoriul Republicii Moldova, cu excepția locuitorilor regiunii transnistrene (p. 4), în total fiind intervievate 2.622 persoane. Rezultatele privind „auto-identificarea etnică” relevă faptul că majoritatea moldovenilor, găgăuzilor și romilor se identifică predominant cu grupul lor etnic principal, în timp ce majoritatea românilor, rușilor, ucrainenilor și bulgarilor se asociază și cu alte grupuri etnice, în special cu moldovenii (p. 17). În ceea ce privește „auto-identificarea lingvistică”, studiul concluzionează, pentru segmentul sociologic semnalat, că apartenența etnică corelează puternic cu

50. Sergiu Musteață, *op. cit.*, pp. 42-43.

51. *Ibidem*. Lăsăm ca sursă doar cartea istoricului Sergiu Musteață, pentru că referințele la link-urile cu citatele respective nu mai sunt active.

52. Strategia de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027, Guvernul Republicii Moldova, www.gov.md, accesat la data de 01.02.2023, URL: <https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr02_107.pdf>, cf HG1464/2016 din 30.12.2016 privind aprobarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027, publicat la 24.02.2017 în MONITORUL OFICIAL Nr. 60-66 art. 129, data intrării în vigoare.

53. Etnobarometru Moldova 2020, Centrul de Analiză și Investigații în Sociologie, Politologie și Psihologie „CIVIS”, 2021, www.osce.org, accesat la data de 02.02.2023, URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/3/505312_0.pdf>.

limba maternă pentru aproape toate grupurile etnice, cu excepția grupului ucrainean. În același timp, limba rusă prevalează asupra limbii de stat drept limbă maternă pentru toate grupurile minoritare, cu excepția romilor (p. 18).

Domeniul relațiilor interetnice este administrat la nivelul administrației publice centrale de Agenția Relații Interetnice, ce promovează politica statului în domeniul relațiilor interetnice și funcționării limbilor pe teritoriul Republicii Moldova. Există și o entitate consultativă, Consiliul coordonator al organizațiilor etniculturale care activează pe lângă Biroul Relații Interetnice, ce cuprinde un număr de 74 de entități neguvernamentale – numite asociații obștești (lista actualizată la 15 februarie 2023)⁵⁴.

În 2014 a fost făcut un studiu despre forme de diglosie⁵⁵ în orașul Ungheni din Republica Moldova privind *relația dintre limba familiei și limba de școlarizare, pentru a determina modul în care elevii gestionează limbile și formele acestor limbi în obținerea de competențe lingvistice și în formarea unor atitudini sociale și identitare*⁵⁶, fiind vorba de limbile română și rusă. *Practicile lingvistice, problemele identitare, reprezentările vorbitorilor despre limbile utilizate, individual sau în societate, precum și alte fenomene ce decurg din contactele dintre limbi sunt în vizorul sociolingviștilor din Republica Moldova.*⁵⁷

După Recensământul din 2014, un procent de 75,1% – din populația Republicii Moldova care și-au declarat etnia, s-au declarat moldoveni, iar români – 7,0%. Restul, ucraineni – 6,6%, găgăuzi – 4,6%, ruși – 4,1%, bulgari – 1,9%, romi – 0,3%, iar alte etnii constituite 0,5% din populație⁵⁸. Pentru comparație:

– Potrivit Recensământului din 2004, primul recensământ petrecut în RM independentă, efectuat de către Biroul Național de Statistică, principala comunitate etnică este aceea a moldovenilor – 75,81% și 2,17% s-au declarat români⁵⁹.

– În Totalurile Recensământului unional al populației din anul 1989, ponderea minorităților naționale în RSSM era: ucrainieni – 13,8%, găgăuzi – 3,5%, ruși – 13%, bulgari – 2%, romi – 0,3%⁶⁰.

Următorul Recensământ va avea loc în 2024, conform unei Hotărâri din 2022⁶¹.

54. Agenția Relații Interetnice, Lista organizațiilor etniculturale acreditate pe lângă ARI, www.ari.gov.md, accesat la data de 02.03.2023, URL: <<http://www.ari.gov.md/ro/minoritati-nationale-organizatii-etniculturale>>.

55. Diglosie - coexistența în aceeași țară a două limbi (una savantă și alta populară) sau a două stadii ale aceleiași limbi, sursa dexonline.ro.

56. Marta Istrati, Teză de doctor în filologie „Forme ale diglosiei în mediul școlar din Republica Moldova”, Chișinău, 2014, p. 5, www.vdocumente.com, accesat la data de 20.10.2022, URL: <<https://vdocumente.com/marta-istrati-thesis.html>>.

57. *Ibidem*, p. 8.

58. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, Populația Republicii Moldova la momentul Recensământului este de 2 998 235, 31.03.2017, www.statistica.gov.md, accesat la data de 12.09.2022, URL: <<https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&id=5582&idc=30>>.

59. Recensământul populației 2004. Caracteristici demografice, naționale, lingvistice, culturale, Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, www.statistica.gov.md, accesat la data de 30.03.2023, URL: <https://statistica.gov.md/ro/conditiile-de-locuit-ale-populatiei-52_3672.html>.

60. Lidia Prisac, *Arhitectura relațiilor interetnice...*, p. 93.

61. Hotărâre Nr. 951 din 28-12-2022 cu privire la organizarea și efectuarea recensământului populației și locuințelor din Republica Moldova în anul 2024, www.legis.md, accesat la data de 30.03.2023, URL: <https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=118180&lang=ro>.

Zonele cu cea mai mare diversitate etnică sunt cele de la nordul (ucraineni, ruși, romi), sud-estul (găgăuzi și bulgari) și estul Republicii Moldova (ruși, ucraineni etc.). Principalele grupuri etnice din Republica Moldova interacționează prin intermediul limbii, al diversității culturale, al obiceiurilor, al tradițiilor și al folclorului.⁶²

*Principala problemă cu care se confruntă (...) [Republica Moldova] în încercarea sa de a se afirma de la declararea independenței și până în prezent [2018] a fost problema identității naționale – o chestiune strâns legată de istoria și limba populației majoritare, precum și de atitudinea minorităților etnice ale țării față de stat.*⁶³

În 2022, în Programul Național privind învățarea limbii române de către minoritățile naționale, inclusiv populația adultă, pentru anii 2023-2025, se statuează că, fiind încadrată într-un context geografic, istoric, cultural complex și dinamic, Republica Moldova este un spațiu care nu face excepție de la tendința actuală de accentuare a diversității structurilor sociale. Pluralitatea sa culturală constitutivă a fost creativ îmbogățită de contextele istorice pe care le-a acumulat, contexte ce abundă în contacte, interacțiuni și împrumuturi culturale reciproce.⁶⁴ Iar în Raportul național din 2022 privind implementarea Pactului internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, una din prioritățile Ministerului Educației și Cercetării apare a fi promovarea educației multilingve și a multiculturalismului în sistemul educațional național.⁶⁵

b. Regiuni autonome

Înainte de proclamarea independenței (27 august 1991), în Republica Moldova a apărut o mișcare care sprijinea reunificarea Republicii Moldova cu România, dar și mișcări secesioniste care pledau pentru despărțirea unor teritorii (Transnistria, Găgăuzia) de Moldova.

Prin noua Constituție din 1994 și Legea privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova din 2001, Transnistria (numită astfel doar în Declarația de independență din 1991⁶⁶ și nicăieri în Constituție, în niciuna dintre versiunile din 1994 încoace) sau „Unitățile administrativ-teritoriale din stînga Nistrului” (numită astfel în Legea din 2001 privind organizarea administrativ-

62. Program Național privind învățarea limbii române de către minoritățile naționale, inclusiv populația adultă, pentru anii 2023-2025, anexă la HG Cu privire la aprobarea Programului național privind învățarea limbii române de către minoritățile naționale, inclusiv populația adultă, pentru anii 2023-2025, www.gov.md, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/subiect-03-nu-32-mec.pdf>>.

63. Sergiu Musteață, *op. cit.*, p. 76.

64. Program Național privind învățarea limbii române de către minoritățile naționale, inclusiv populația adultă, pentru anii 2023-2025, anexă la HG Cu privire la aprobarea Programului național privind învățarea limbii române de către minoritățile naționale, inclusiv populația adultă, pentru anii 2023-2025, www.gov.md, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/subiect-03-nu-32-mec.pdf>>.

65. Raportul național privind implementarea Pactului internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, Ministerul Muncii și protecției sociale al Republicii Moldova, 2022, p. 57, www.social.gov.md, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://social.gov.md/wp-content/uploads/2022/10/Raport-Pactul-international-privind-drepturile-economice-sociale-si-culturale-2022c.pdf>>.

66. „SUBLINIIND dăinuirea în timp a moldovenilor în Transnistria-parte componentă a teritoriului istoric și etnic al poporului nostru”, Declarația de independență a Republicii Moldova, www.old.parlament.md, site-ul vechi al Parlamentului Republicii Moldova, accesat la data de 30.10.2022, URL: <<http://old.parlament.md/img/pdf/declaratia.pdf>> și textul Declarației inserat în Constituția Republicii Moldova, Parlamentul Republicii Moldova.

teritorială a Republicii Moldova⁶⁷) și Găgăuzia (numită astfel în Constituție doar începând din 2003, când aceasta se schimbă pentru a insera detalii despre această regiune) sau „[unele] localități din sudul țării” (numită astfel în aceeași Lege 764⁶⁸) sunt regiuni autonome în cadrul Republicii Moldova. Legea Nr. 764 din 27-12-2001 are și Anexe 4 și 5 care menționează textual localitățile incluse în aceste regiuni autonome, Găgăuzia (32 de localități), respectiv Unitatea administrativ-teritorială din stânga Nistrului (147 de localități).

De menționat că la schimbarea Constituției din 2003, exclusiv pentru acest lucru, Găgăuzia are parte de o recunoaștere explicită – trece de la sintagma „localități din sudul Republicii Moldova” la numele Găgăuzia, i se acordă drepturi: „Dreptul de inițiativă legislativă aparține deputaților în Parlament, Președintelui Republicii Moldova, Guvernului, Adunării Populare a unității teritoriale autonome Găgăuzia” (art. 73) și se detaliază statutul acesteia: *Găgăuzia este o unitate teritorială autonomă cu un statut special care, fiind o formă de autodeterminare a găgăuzilor, este parte integrantă și inalienabilă a Republicii Moldova și soluționează de sine stătător, în limitele competenței sale, potrivit prevederilor Constituției Republicii Moldova, în interesul întregii populații, problemele cu caracter politic, economic și cultural* (art. 111). Cercetătoarea Lidia Prisac contextualizează: *„Momentul anexării Basarabiei la URSS a intensificat procesul de construire a unei „identități naționale moldovenesti noi”, distinctă de cea românească. Aceasta a determinat edificare a unor etnoculturi, în cazul moldovenilor, dar și în cazul etnicității găgăuze, constituită în baza limbii ruse. Aceasta din urmă, odată cu evoluția politică a Republicii Moldova, a marcat apariția unei microetnii, așa cum a fost structurată și modelată, care își va justifica autoidentificarea pentru a obține statutul de autonomie Gagauz-Yeri*”⁶⁹. Teritoriul Găgăuziei alcătuiește 1848 de kilometri pătrați sau 5,5% din totalul teritoriului Republicii Moldova⁷⁰.

Transnistria nefiind sub acest nume menționată în Constituție, în niciuna dintre versiunile până în 2023, ci sub sintagma „Localități din stînga Nistrului” cărora le pot fi atribuite forme și condiții speciale de autonomie în conformitate cu *statutul special adoptat prin lege organică* (art. 110).

Totuși, în 2005, Parlamentul adoptă o lege prin care se denumește ca atare și se reglementează regiunea Transnistria. *Legea Nr. 173 / 2005 cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stînga Nistrului (Transnistria)* este considerată drept bază pentru elaborarea și adoptarea Legii Republicii Moldova cu privire la statutul juridic special al Transnistriei (art. 2) după îndeplinirea condițiilor privind demilitarizarea, stipulate în Hotărîrea Parlamentului nr. 117-XVI din 10 iunie 2005, în special a celor referitoare la onorarea de către Federația Rusă a obligațiilor asumate la Summit-ul OSCE de la Istanbul (1999) privind evacuarea integrală, urgentă și transparentă a trupelor și armamentului de pe teritoriul Republicii Moldova, și după formarea, în Transnistria, a unui sistem al puterii alese

67. Legea Nr. 764 din 27-12-2001 privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova, Capitolul II, UNITĂȚILE ADMINISTRATIV-TERITORIALE, Art. 16., www.legis.md, accesat la data de 02.02.2023, URL: <https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=62949&lang=ro>.

68. *Ibidem*.

69. Lidia Prisac, *Arhitectura relațiilor interetnice...*, p. 79.

70. UTA Gagauzia, www.gagauzia.md, accesat la data de 01.02.2023, URL: <<https://www.gagauzia.md/ro/ato-gagauziya/simvolika.html>>.

în mod democratic, procesul de negocieri se desfășoară pentru elaborarea în comun și adoptarea Legii organice a Republicii Moldova cu privire la statutul juridic special al Transnistriei (art. 1). Deci următoarea lege dedicată Transnistriei va stipula faptul că în componența Republicii Moldova se va constitui unitatea teritorială autonomă cu statut juridic special Transnistria, că Transnistria este parte componentă inalienabilă a Republicii Moldova și, în limita împuternicirilor stabilite de Constituția și alte legi ale Republicii Moldova, soluționează problemele date în competența ei și că pot intra în componența Transnistriei sau ieși din componența ei localitățile din stînga Nistrului în baza referendumurilor locale organizate în conformitate cu legislația Republicii Moldova (art 3, (10), (2), (3)⁷¹).

Există și Biroul Politici de Reintegrare din cadrul Guvernului Republicii Moldova, care are misiunea realizării priorităților politicii Guvernului în domeniul reintegrării țării, cu (...) desfășurarea procesului de negocieri pentru reglementarea transnistreană, printre atribuții numărându-se și coordonarea și expertizarea de proiecte de dezvoltare durabilă în localitățile din stînga Nistrului și în Zona de Securitate⁷².

Statutul juridic special al Găgăuziei și statutul juridic special al localităților din stînga Nistrului este menționat ca atare și în Strategia de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027, în vigoare din decembrie 2016⁷³. În aceeași Strategie, în cadrul unei matrice SWOT, se înregistrează ca Amenințare / Threat *politizarea excesivă a domeniului. Domeniul relațiilor interetnice este, uneori, un subiect politizat. Acest fapt poate crea obstacole în calea realizării proceselor de consolidare a societății în Republica Moldova.*

Promovarea unei identități civice incluzive și a unei societăți tolerante în Moldova este o precondiție importantă pentru a ajunge la etapa finală în procesul de reglementare transnistreană, este una dintre declarațiile oficiale ale Misiunii OSCE (Organisation for Security and Co-operation in Europe) în Moldova, într-un material online numit Problemele minorităților naționale⁷⁴.

Proiectul Kozak, propus în 2002 Republicii Moldova de către Federația Rusă, nu a mai fost semnat la data stabilită, 25 noiembrie 2003: *Memorandumul atribuit adjunctului șefului administrației președintelui Rusiei, Dmitri Kozak, prevedea crearea unei federații asimetrice cu trei subiecți (Moldova, Transnistria și Găgăuzia). Republica Federativă Moldova va fi un stat unitar, independent, suveran, neutru și demilitarizat. Documentul corespunde integral inițiativelor anterioare ale președintelui Republicii Moldova Vladimir Voronin și ale OSCE.(...) Se propunea ca limba de stat să fie „moldoveneasca, iar limba oficială pe întreg teritoriul republicii federative - limba rusă”, fără a se preciza care este diferența dintre limba de stat și limba oficială.⁷⁵*

71. Legea Nr. 173 din 22-07-2005 cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stînga Nistrului (Transnistria), www.legis.md, accesat la data de 30.03.2023, URL: <https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=16014&lang=ro>.

72. Sursa Guvernul Republicii Moldova, Biroul Politici de Reintegrare, www.gov.md, accesat la data de 30.01.2023, URL: <<https://gov.md/ro/advanced-page-type/biroul-politici-de-reintegrare>>.

73. Strategia de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027, Guvernul Republicii Moldova, www.gov.md, URL: <https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr02_107.pdf>, cf HG1464/2016 din 30.12.2016

74. Misiunea OSCE în Moldova, Problemele minorităților naționale, www.osce.org, accesat 30.11.2022, URL: <<https://www.osce.org/ro/mission-to-moldova/392474>>.

75. Valentina Basiul, 2003: Respingerea planului Kozak, Radio Europa Liberă Moldova, 13 august

Din a doua parte a lui 2004, după o ruptură mai mult sau mai puțin reală de Federația Rusă, ca urmare a unei confruntări deschise cu liderul de la Kremlin, având la bază refuzul semnării Proiectului de federalizare impus de Moscova, sub denumirea de Memorandumul Kozak, președintele Voronin a lansat un discurs general prooccidental și, în special, proeuropean, acceptând că România poate constitui sprijinul principal în acest demers.⁷⁶

Negocieri pentru aplanarea conflictului [transnistrian] au fost efectuate în așa-numitul „format cu cinci fețe”, care a constat în Moldova și Transnistria ca părți în conflict și Rusia, Ucraina și OSCE ca mediatori. În octombrie 2005, formatul a devenit „5+2” după ce UE și SUA s-au alăturat ca observatori.⁷⁷

În Planul de acțiuni pentru anul 2022 al Biroului Politici de Reintegrare din Guvernul RM figurează și transpunerea Pachetului Berlin Plus⁷⁸, dar și mediatizarea procesului de reglementare transnistreană și informarea publicului despre esența politicilor de reintegrare a țării⁷⁹.

OSCE este pe deplin conștientă de provocările curente cu care vă confrunțați. Aflarea mea [Președintele în exercițiu al OSCE, Bujar Osmani, Ministrul afacerilor externe al Macedoniei de Nord] astăzi [15 februarie 2023] aici este un semnal clar al sprijinului acordat Moldovei de către Președinția noastră în abordarea acestor provocări. Agresiunea împotriva Ucrainei a creat o serie de provocări specifice în ceea ce privește procesul de reglementare transnistreană. Acest proces vital este o prioritate clară pentru Președinția noastră, a declarat domnul Osmani. (...) Adicional, Președintele în exercițiu al OSCE a evidențiat și a salutat continuitatea formatului „1+1”. (...) Această vizită a avut drept scop susținerea unei reglementări politice cuprinzătoare și durabile a conflictului transnistrean în toate aspectele sale, consolidând independența, suveranitatea și integritatea teritoriale ale Republicii Moldova în cadrul frontierelor sale recunoscute internațional cu un statut special Transnistriei⁸⁰.

Sub presiunea războiului din Ucraina, Moldova și conducerea transnistreană de la Tiraspol s-au apropiat. Problemele asupra cărora nu s-a putut ajunge la un acord timp de ani de zile sunt, se pare, pe cale de a fi rezolvate, scrie Frankfurter Allgemeine, citat într-un articol de analiză din iunie 2022 din Deutsche Welle⁸¹.

2016, www.moldova.europalibera.org, accesat 30.11.2022, URL: <<https://moldova.europalibera.org/a/27916820.html>>.

76. Constantin Corneanu, *op. cit.*, p. 297.

77. Nicu Popescu, „Outsourcing” de Facto Statehood. Russia and the Secessionist Entities in Georgia and Moldova”, 2006, p. 3, www.policy.hu, accesat la data de 02.02.2023, URL: <<http://www.policy.hu/npopescu/ipf%20info/IPF%203%20outsourcing.pdf>>.

78. Din 2016, părțile [formatului 5+2] au convenit să lucreze la opt măsuri de consolidare a încrederii, care alcătuiesc pachetul „Berlin Plus”, Confidence-building measures. “Berlin-plus” package, OSCE Moldova, www.osce.org, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://www.osce.org/mission-to-moldova/391502>>.

79. Planul de acțiuni al Biroului politici de reintegrare pentru anul 2022, Guvernul Republicii Moldova, aprobat 27 ianuarie 2022, www.gov.md, accesat la data de 30.01.2023, URL: <<https://gov.md/ro/advanced-page-type/biroul-politici-de-reintegrare>>.

80. OSCE – Organisation for Security and Co-operation in Europe, Comunicat de presă, Președintele în exercițiu al OSCE Osmani își încheie vizita sa în Moldova Chișinău/Skopje, 15 februarie 2023, www.osce.org, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://www.osce.org/ro/chairpersonship/537469>>.

81. Frankfurter Allgemeine, citat în articolul „Moldova și Transnistria: Războiul și soluțiile creative”, Deutsche Welle, Vlad Drăghicescu, 01.06.2022, www.dw.com, accesat la data de 30.01.2023, URL: <<https://www.dw.com/ro/moldova-%C5%9Fi-transnistria-r%C4%83zboiul-%C3%AEncurajeaz%C4%83-solu%C8%9Biile-creative/a-61997493>>.

Proiecte sociale și culturale, de „soft power”, se desfășoară frecvent pe ambele maluri, menționăm două dintre acestea. „Catalogul asociațiilor obștești de pe malurile stâng și drept ale Nistrului 2021” a fost elaborat în cadrul proiectului „Consolidarea încrederii pe ambele maluri ale Nistrului prin îmbunătățirea capacităților locale și apărarea drepturilor omului”, implementat de Misiunea OSCE în Moldova în parteneriat cu Centrul național de asistență și informare a ONG-urilor din Moldova CONTACT. Sunt inventariate, până în noiembrie 2021, 75⁸² de organizații pe malul stâng, pe diferite domenii de activitate (drepturile omului; informare și educație; cultură; promovarea protecției sănătății publice și a modului sănătos de viață; domeniul ecologie și turism; activitatea de caritate, sprijinul persoanelor din categoriile social-vulnerabile; dezvoltarea activității de voluntariat a populației; antreprenoriat social; apărarea drepturilor animalelor; dezvoltarea economică), câteva dintre acestea fiind: Asociația Managerilor Culturali, Mișcarea socială Patrimoniul, Societatea istorică și geografică din Podnestrovia, Asociația Industriilor Creative din Transnistria. Pentru organizațiile care activează pe malul drept al Nistrului, au fost selectate cele care au experiență în cooperare cu organizații care activează pe malul stâng al Nistrului, fiind centralizate un număr de 39 de organizații.

Semnalăm și proiectul „Dezvoltarea culturii muzicale – proces durabil de cooperare cu comunitatea muzicală creativă de pe ambele maluri ale Nistrului”, implementat cu suportul financiar al Programului UE „Măsuri de Promovare a Încrederii”, implementat de PNUD (Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare) Moldova / UNDP (United Nations Development Programme) Moldova. Pe 15 februarie 2023 s-a desfășurat la Chișinău un concert de gală al școlilor de muzică din Cahul, Ungheni, Rîșcani, Tiraspol, Tighina și Dubăsari⁸³.

c. Integrarea în UE

Războiul din vecini a accelerat procesul de cerere de aderare – acceptare statut de țară candidată la Uniunea Europeană, Republica Moldova solicitând aderarea pe 3 martie 2022 și obținând din partea Consiliului Europei statutul de candidat pe 23 iunie același an.

În martie 2023, Consiliul European a reafirmat faptul că *Uniunea Europeană va continua să ofere Republicii Moldova tot sprijinul relevant, inclusiv pentru a consolida reziliența, securitatea, stabilitatea, economia și aprovizionarea cu energie ale acestei țări confruntate cu acțiuni destabilizatoare desfășurate de actori externi, precum și pentru a susține parcursul ei de aderare la Uniunea Europeană.*⁸⁴

82. „Lista organizațiilor nu poartă un caracter exhaustiv; în catalog sunt incluse doar organizațiile ce și-au exprimat interesul în acest sens”, Catalogul asociațiilor obștești de pe malurile stâng și drept ale Nistrului 2021, Misiunea OSCE în Moldova, Centrul național de asistență și informare a ONG-urilor din Moldova CONTACT, noiembrie 2021.

83. Moldova: Concertul de gală al școlilor de muzică de pe ambele maluri ale Nistrului – alătură-te pe 15 februarie, 13 februarie 2023, www.euneighbourseast.eu, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://euneighbourseast.eu/ro/opportunities/moldova-concertul-de-gala-al-scolilor-de-muzica-de-pe-ambe-maluri-ale-nistrului-alatura-te-pe-15-februarie>>.

84. Concluziile Consiliului European, 23 martie 2023, Bruxelles, www.data.consilium.europa.eu, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-4-2023-INIT/ro/pdf>>.

Acceptarea cererii de aderare la UE aduce Republicii Moldova resurse noi, responsabilități noi, într-un context social și economic instabil. În același timp vine la pachet cu cerințe specifice privind rezolvarea unor probleme vechi, de la consolidarea rolului societății civile în procesele decizionale până la protejarea drepturilor omului⁸⁵.

De asemenea, aduce și noi configurații de parteneriat internațional, cu repercusiuni și asupra societății în general: *după agresiunea Federației Ruse în Ucraina, CSI este un organism defunct, iar singura rațiune pentru Republica Moldova de a se mai afla în CSI este cea umanitară pentru apărarea cetățenilor săi aflați la muncă în Federația Rusă*, a spus într-un interviu Europa Liberă Moldova.⁸⁶ Igor Boțan, director al Asociației pentru Democrație Participativă (ADEPT), imediat după ce Republica Moldova a devenit țară candidată UE. *După ce Moldova a devenit țară candidată pentru aderare la UE, ministrul de Externe al Republicii Moldova, Nicu Popescu, a anunțat suspendarea participării Moldovei pe platforma CSI [Comunitatea Statelor Independente].*⁸⁷ În ceea ce privește apartenența Republicii Moldova la Parteneriatul Estic⁸⁸ (Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Republica Moldova și Ucraina), aceasta este inclusă în diferite programe de finanțare (cum ar fi EU4Gender Equality, EU4Culture, EU4Climate, EU4Business, EU4Accountability, STRONG: Sustainable, Target-group oriented, Resilient and Open NGOs with Good governance⁸⁹), dar beneficiază și de resurse financiare suplimentare și acorduri de asociere: în ultimul an țara a primit aproape 900 de milioane de euro, atât ca ajutor umanitar pentru cei 750.000 de refugiați ucraineni care au tranzitat țara și pentru cei 100.000 care au rămas, cât și ca asistență financiară și granturi nerambursabile pentru a împiedica crizele energetice și economice⁹⁰.

85. TV Moldova1, „Republica Moldova își propune să îndeplinească condițiile înaintate de Comisia Europeană până la sfârșitul lui aprilie”, publicat la data de 30.03.2023, www.moldova1.md, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://moldova1.md/p/6977/republica-moldova-isi-propune-sa-indeplineasca-conditiile-inaintate-de-comisia-europeana-pana-la-sfarsitul-lui-aprilie>>.

86. Alexandru Eftode, Igor Boțan, „De ce mai rămâne R. Moldova în CSI?”, 28.06.2022, www.moldova.europalibera.org, accesat la data de 10.11.2022, URL: <<https://moldova.europalibera.org/a/de-ce-mai-r%C4%83m%C3%A2ne-r-moldova-%C3%AEEn-csi-radio-europa-liber%C4%83/31918962.html>>.

87. Victor Bratu, „Republica Moldova își pregătește ieșirea din Comunitatea Statelor Independente”, 29 decembrie 2022, www.cursdeguvernare.ro, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://cursdeguvernare.ro/republica-moldova-isi-pregateste-iesirea-din-comunitatea-statelor-independente.html>>.

88. Parteneriatul estic este o dimensiune estică specifică a politicii europene de vecinătate (PEV), prin intermediul căreia UE colaborează cu vecinii săi de la sud și est pentru a ajunge la cea mai strânsă asociere politică și la cel mai înalt grad de integrare economică posibilă, Consiliul Europei, www.consilium.europa.eu, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/eastern-partnership/>>.

89. EU NeighboursEast, știri și informații despre cooperarea Uniunii Europene (UE) cu partenerii săi din est: Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Republica Moldova și Ucraina, www.euneighbourseast.eu, accesat la data de 01.03.2023, URL: <<https://euneighbourseast.eu/ro/projects/>>.

90. Delegația Uniunii Europene în Republica Moldova, „Un an de război în Ucraina. Cum Republica Moldova a făcut față provocărilor generate de invazia Rusiei în țara vecină?”, 24.02.2023, www.eeas.europa.eu, accesat la data de 09.03.2023, URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/moldova/unde-r%C4%83zboi-%C3%AEEn-ucraina-cum-republica-moldova-f%C4%83cut-fa%C8%9B%C4%83-provoc%C4%83rilor-generate_ro?s=223>.

Considerații de final

Studiul de față a urmărit cum limba vorbită, limba maternă, „limba noastră”⁹¹, limba oficială, limba de stat, limba folosită în documentele oficiale ale statului, limbile minorităților naționale din Republica Moldova au un impact semnificativ la nivel societal: educație, viață cotidiană, economie, cultură și cum limba unei țări poate fi instrumentată geopolitic. Abordarea este una de istorie socială prezentă, cu incursiuni clarificatoare în istoria recentă (secol XX).

Republica Moldova este un caz specific de construcție identitară prin limbă, aflându-se în prezent în mijlocul unui proces de formulare a identității naționale, într-un context geopolitic dificil, devenit acut din februarie 2022 – începutul agresiunii Rusiei din Ucraina.

Pornind de la Declarația de Independență din 1991, unde se statuează o statalitate *neîntreruptă în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale* și se condamnă actele istorice din 1775 (partea de nord – Bucovina este încorporată în Imperiul Habsburgic), 1812 (jumătatea de est – Basarabia este anexată de Imperiul țarist), 1939 (Pactul Molotov-Ribbentrop) și 1940 (Legea U.R.S.S. cu privire la formarea R.S.S. Moldovenești unionale), Republica Moldova este într-o dinamică de politici publice care privesc educația și cultura, în paralel cu o jonglare a soluțiilor de atenuare a tensiunilor și conflictelor: Strategii și Planuri Naționale pentru minorități naționale încadrate în stat; inițiative legislative privind unități administrativ-teritoriale și regiuni autonome; evitarea denumirii (absența totală în anumite versiuni), în documentele oficiale, ale regiunilor autonome (Găgăuzia / „localități din sudul Republicii Moldova”, Transnistria / „localități din stînga Nistrului”; abordarea frontală a acestora prin inițiative legislative și schimbări de Constituție; crearea și schimbarea de manuale școlare, la nivelul subtil al educației istorice ori formularea și implementarea de proiecte sociale și culturale cu impact în regiuni problematice.

Următoarele studii vor urmări procesul de integrare europeană a Republicii Moldova, acesta necesitând adoptarea și implementarea a numeroase reforme în diverse sectoare, transparența instituțiilor publice și respectul deplin pentru valorile democratice și statul de drept, dezvoltarea relațiilor de bună vecinătate și a cooperării regionale. Cu prioritate vom reveni asupra analizei a două capitole din cele 35 ale acquis-ului comunitar, capitolul 7 dedicat drepturilor de autor și capitolul 26, pentru Educație și Cultură.

91. Sărbătoarea „Ziua Limba noastră” (31 august) se schimbă în Sărbătoarea „Ziua Limbii Române” în Hotărârea Nr. 433 din 26-12-1990 cu privire la zilele comemorative, zilele de sărbătoare și la zilele de odihnă în Republica Moldova, www.legis.md, accesat la data de 30.03.2023, URL: <https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136131&lang=ro#>, prin aceeași lege Nr. 52 din 16-03-2023 pentru implementarea considerentelor unor hotărâri ale Curții Constituționale, în vigoare de la 24-03-2023.

Listă de referință**Legislație și documente programatice**

Constituția Republicii Moldova, *www.parlament.md*, accesat la data de 20.10.2022, URL: <<https://www.parlament.md/CadrulLegal/Constitution/tabid/151/language/ro-RO/Default.aspx>>.

Constituția Republicii Moldova, republicată, *www.legis.md*, accesat la data de 30.03.2023, URL: <https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136130&lang=ro>.

Declarația de independență a Republicii Moldova, *www.old.parlament.md*, site-ul vechi al Parlamentului Republicii Moldova, accesat la 30.10.2022, URL: <<http://old.parlament.md/img/pdf/declaratia.pdf>>.

Declarația de Independență, inserată în Constituția Republicii Moldova, *www.parlament.md*, accesat la data de 20.10.2022, URL: <<https://www.parlament.md/CadrulLegal/Constitution/tabid/151/language/ro-RO/Default.aspx>>.

Planul de acțiuni al Biroului politici de reintegrare pentru anul 2022, *www.gov.md*, aprobat 27 ianuarie 2022, accesat la data de 30.01.2023, URL: <<https://gov.md/ro/advanced-page-type/biroul-politici-de-reintegrare>>.

Program Național privind învățarea limbii române de către minoritățile naționale, inclusiv populația adultă, pentru anii 2023-2025, anexă la HG Cu privire la aprobarea Programului național privind învățarea limbii române de către minoritățile naționale, inclusiv populația adultă, pentru anii 2023-2025, *www.gov.md*, accesat la data de 30.03.2023, URL: <Guvernul Republicii Moldova, <https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/subiect-03-nu-32-mec.pdf>>.

Raportul național privind implementarea Pactului internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, Ministerul Muncii și protecției sociale al Republicii Moldova, 2022, *www.social.gov.md*, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://social.gov.md/wp-content/uploads/2022/10/Raport-Pactul-international-privind-drepturile-economice-sociale-si-culturale-2022c.pdf>>.

Strategia de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027, *www.gov.md*, accesat la data de 01.02.2023, URL: <https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr02_107.pdf>.

Hotărârea nr. 36 din 05.12.2013 privind interpretarea articolului 13 alin. (1) din Constituție în corelație cu Preambulul Constituției și Declarația de Independență a Republicii Moldova, *www.constcourt.md*, accesat la data de 30.10.2022, URL: <<https://www.constcourt.md/ccdocview.php?l=ro&tip=hotariri&docid=476>>.

Legea nr. 3462 din 31 august 1989 cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină, *www.legis.md*, accesat la data de 27.10.2022, URL: <https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=96067&lang=ro>.

www.particip.gov.md, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://particip.gov.md/ro/document/stages/proiectul-hotararii-de-guvern-cu-privire-la-aprobarea-programului-national-privind-invatarea-limbii-romane-de-catre-minoritatile-nationale-inclusiv-populatia-adulta-2022-2025/9244>>.

HG1464/2016 din 30.12.2016 privind aprobarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027, publicat la 24.02.2017 în MONITORUL OFICIAL Nr. 60-66 art. 129, data intrării în vigoare, accesat la data de 01.02.2023.

Legea nr. 3465 din 01-09-1989 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești, *www.legis.md*, accesat la data de 28.10.2022, URL: <https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110684&lang=ro>.

Legea Nr. 382 din 19-07-2001 cu privire la drepturile persoanelor aparținând

minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor, *www.legis.md*, accesat la data de 30.11.2022, URL: <https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=64018&lang=ro>.

Hotărâre Nr. 951 din 28-12-2022 cu privire la organizarea și efectuarea recensământului populației și locuințelor din Republica Moldova în anul 2024, *www.legis.md*, accesat la data de 30.03.2023, URL: <https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=118180&lang=ro>.

Legea Nr. 764 din 27-12-2001 privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova, Capitolul II, UNITĂȚILE ADMINISTRATIV-TERITORIALE, Art. 16., *www.legis.md*, accesat la data de 02.02.2023, URL: <https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=62949&lang=ro>.

Legea Nr. 173 din 22-07-2005 cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stînga Nistrului (Transnistria), *www.legis.md*, accesat la data de 30.03.2023, URL: <https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=16014&lang=ro>.

Cărți

Anderson, Benedict, *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*, London; New York: Verso, 1991

Corneanu, Constantin, „România-Republica Moldova: trei decenii de conviețuire. Dosarul unei relații româno-române”, în *Problema Basarabiei în relațiile româno-sovietice 1918-2018*, București, Editura Litera, 2020, p. 253.

Gribincea, Mihai, *Politica de moldovenizare în R.A.S.S. Moldovenească. Culegere de documente și materiale*, Chișinău, Civitas, 2004

Istrati, Marta, Teză de doctor în filologie *Forme ale diglosiei în mediul școlar din Republica Moldova*, Chișinău, 2014, accesat la data de 20.10.2022, URL: <<https://vdocuments.com/marta-istrati-thesis.html>>.

Charles King, „Identitatea moldovenească și politica pan-românismului”, în *Slavic Review*, vol. 53, nr. 2, 1994, JSTOR, accesat la data de 30.10.2022, URL: <<https://doi.org/10.2307/2501297>>

Musteață, Sergiu, *Noi despre vecini și vecinii despre noi. Manualele de istorie în Republica Moldova, România și Ucraina, Târgoviște*, Editura Cetatea de Scaun, 2018

Nairn, Tom, *Beyond Big Brother, The New Statesman & Society*, 3 (105), 15 iunie 1990

Prisac, Lidia, *Arhitectura relațiilor interetnice în spațiul ex-sovietic. Republica Moldova (1991-2014)*, Lumen, 2015

Prisac, Lidia, Sub ocrotirea „fratelui mai mare” sau despre „naționalitățile conlocuitoare” în R(A)SSM, în volumul *Panorama Comunismului în Republica Moldova*, editor Liliana Corobca, Polirom, 2019

Solomon, Victor, *Controversa identitară în Republica Moldova*, accesat la data de 20.10.2022, URL: <https://www.academia.edu/36951407/Controversa_identitara_in_Republica_Moldova>

Țicu, Octavian, *Politica națională în RSSM, în volumul Panorama Comunismului în Republica Moldova*, editor Liliana Corobca, Polirom, 2019

Studii

Etnobarometru Moldova 2020, Centrul de Analiză și Investigații în Sociologie, Politologie și Psihologie „CIVIS”, 2021, *www.osce.org*, accesat la data de 02.02.2023, URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/3/505312_0.pdf>

„Lista organizațiilor nu poartă un caracter exhaustiv; în catalog sunt incluse doar organizațiile ce și-au exprimat interesul în acest sens”, Catalogul asociațiilor obștești de pe malurile stîngi și drept ale Nistrului 2021, Misiunea OSCE în Moldova, Centrul național de asistență și informare a ONG-urilor din Moldova CONTACT, noiembrie 2021

Articole

e-democracy.ro, Alegerile parlamentare anticipate în Moldova din 27 februarie 1994, *www.e-democracy.md*, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/1994/>>

Declarația de la Alma-Ata privind crearea Comunității Statelor Independente, *www.belarus.mfa.gov.md*, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://belarus.mfa.gov.md/ro/content/despre-csi>>

Limba română devine limbă oficială în Republica Moldova. vot final în Parlamentul de la Chișinău, Euronews, actualizat la 16.03.2023, *www.euronews.ro*, accesat la data de 20.03.2023, URL: <<https://www.euronews.ro/articole/vot-final-in-parlamentul-de-la-chisinau-limba-romana-va-inlocui-limba-moldoveneas>>

„Adoptat de Parlament: Sintagma „limba română” va fi introdusă în toate legile Republicii Moldova”, publicat: 16 martie 2023, *www.multimedia.parlament.md*, accesat la data de 20.03.2023, URL: <<https://multimedia.parlament.md/adoptat-de-parlament-sintagma-limba-romana-va-fi-introdusa-in-toate-legile-republicii-moldova/>>

Călugăreanu, Vitalie, Limba moldovenească va fi înlocuită cu limba română, 01.03.2023, Deutsche Welle (DW), *www.dw.com*, accesat la data de 09.03.2023, URL: <<https://www.dw.com/ro/limba-moldoveneasca-va-fi-inlocuita-cu-limba-romana-in-constitutia-republicii-moldova/a-64851265>>

Guvernul a aprobat Programul Național privind învățarea limbii române de către minoritățile naționale, inclusiv populația adultă, pentru anii 2023-2025, 07 martie 2023, *www.gov.md*, accesat 30.03.2023, URL: <<https://gov.md/ro/content/guvernul-aprobat-programul-national-privind-invatarea-limbii-romane-de-catre-minoritatile>>

Republicile Rusiei, *www.wikipedia.org*, accesat la data de 12.09.2022, URL: <https://ro.wikipedia.org/wiki/Republicile_Rusiei>

Un nou contract social trebuie să includă participarea autentică și parteneriatul popoarelor indigene la luarea deciziilor cu privire la cercetare, 09.08.2021, *www.council.science.ro*, accesat la data de 18.10.2022, URL: <<https://council.science.ro/current/news/a-new-social-contract-must-include-genuine-participation-and-partnership-of-indigenous-peoples-in-decision-making-about-research/>>

Encyclopedia, Declarație privind drepturile popoarelor indigene, *www.wikicro.icu*, accesat la data de 18.10.2022, URL: <https://wikicro.icu/wiki/Declaration_on_the_Rights_of_Indigenous_Peoples>

Department of Economic and Social Affairs Indigenous Peoples, *www.un.org*, accesat la data de 18.10.2022, URL: <<https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/declaration-on-the-rights-of-indigenous-peoples.html>>

United Nations, Uphold International Law, *www.un.org*, accesat la data de 18.10.2022, URL: <<https://www.un.org/en/our-work/uphold-international-law>>

Agencia Relatii Interetnice, Lista organizațiilor etnoculturale acreditate pe lângă ARI, *www.ari.gov.md*, accesat la data de 02.03.2023, URL: <<http://www.ari.gov.md/ro/minoritati-nationale-organizatii-etnoculturale>>

Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, Populația Republicii Moldova la momentul Recensământului este de 2 998 235, 31.03.2017, *www.statistica.gov.md*, accesat la data de 12.09.2022, URL: <<https://statistica.gov.md/newview.php?l=ro&id=5582&idc=30>>

Recensământul populației 2004. Caracteristici demografice, naționale, lingvistice, culturale, Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, *www.statistica.gov.md*, accesat la data de 30.03.2023, URL: <https://statistica.gov.md/ro/conditiile-de-locuit-ale-populatiei-52_3672.html>

UTA Gagauzia, *www.gagauzia.md*, accesat la data de 01.02.2023, URL: <<https://www.gagauzia.md/ro/ato-gagauziya/simvolika.html>>

Guvernul Republicii Moldova, Biroul Politici de Reintegrare, *www.gov.md*, accesat 30.01.2023, URL: <<https://gov.md/ro/advanced-page-type/biroul-politici-de-reintegrare>>

Misiunea OSCE în Moldova, Problemele minorităților naționale, *www.osce.org*, accesat la data de 30.11.2022, URL: <<https://www.osce.org/ro/mission-to-moldova/392474>>

Basiul, Valentina, 2003: Respingerea planului Kozak, Radio Europa Liberă Moldova, 13 august 2016, *www.moldova.europalibera.org*, accesat la data de 30.11.2022, URL: <<https://moldova.europalibera.org/a/27916820.html>>

OSCE - Organisation for Security and Co-operation in Europe, Comunicat de presă, Președintele în exercițiu al OSCE Osmani își încheie vizita sa în Moldova Chișinău/Skopje, 15 februarie 2023, *www.osce.org*, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://www.osce.org/ro/chairpersonship/537469>>

Moldova și Transnistria: Războiul și soluțiile creative, Deutsche Welle, Vlad Drăghicescu, 01.06.2022, 1 iunie 2022, *www.dw.com*, accesat la data de 30.01.2023, URL: <<https://www.dw.com/ro/moldova-%C5%9Fi-transnistria-r%C4%83zboiul-%C3%AEncurajeaz%C4%83-solu%C8%9Biile-creative/a-61997493>>

Moldova: Concertul de gală al școlilor de muzică de pe ambele maluri ale Nistrului – alătură-te pe 15 februarie, 13 februarie 2023, *www.euneighbourseast.eu*, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://euneighbourseast.eu/ro/opportunities/moldova-concertul-de-gala-al-scolilor-de-muzica-de-pe-amele-maluri-ale-nistrului-alatura-te-pe-15-februarie>>

Concluziile Consiliului European, 23 martie 2023, Bruxelles, *www.data.consilium.europa.eu*, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-4-2023-INIT/ro/pdf>>

Republica Moldova își propune să îndeplinească condițiile înaintate de Comisia Europeană până la sfârșitul lui aprilie, TV Moldova1, publicat 30.03.2023, *www.moldova1.md*, accesat la data 30.03.2023, URL: <<https://moldova1.md/p/6977/republica-moldova-isi-propune-sa-indeplineasca-conditiile-inaintate-de-comisia-europeana-pana-la-sfarsitul-lui-aprilie>>

Eftode, Alexandru; Boțan, Igor, De ce mai rămâne R. Moldova în CSI?, Europa Liberă Moldova, 28 iunie 2022, *www.moldova.europalibera.org*, accesat la data 10.11.2022, URL: <<https://moldova.europalibera.org/a/de-ce-mai-r%C4%83m%C3%A2ne-r-moldova-%C3%AEn-csi-radio-europa-liber%C4%83/31918962.html>>

Bratu, Victor, Republica Moldova își pregătește ieșirea din Comunitatea Statelor Independente, 29 decembrie 2022, *www.cursdeguvernare.ro*, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://cursdeguvernare.ro/republica-moldova-isi-pregateste-iesirea-din-comunitatea-statelor-independente.html>>

Parteneriatul estic este o dimensiune estică specifică a politicii europene de vecinătate (PEV), prin intermediul căreia UE colaborează cu vecinii săi de la sud și est pentru a ajunge la cea mai strânsă asociere politică și la cel mai înalt grad de integrare economică posibilă, Consiliul Europei, *www.consilium.europa.eu*, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/eastern-partnership/>>

EU NeighboursEast, știri și informații despre cooperarea Uniunii Europene (UE) cu partenerii săi din est: Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Republica Moldova și Ucraina, *www.euneighbourseast.eu*, accesat la data de 01.03.2023, URL: <<https://euneighbourseast.eu/ro/projects/>>

Delegația Uniunii Europene în Republica Moldova, Un an de război în Ucraina. Cum Republica Moldova a făcut față provocărilor generate de invazia Rusiei în țara vecină?, 24.02.2023, *www.eeas.europa.eu*, accesat la data de 09.03.2023, URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/moldova/un-de-r%C4%83zboi-%C3%AEn-ucraina-cum-republica-moldova-f%C4%83cut-fa%C8%9B%C4%83-provoc%C4%83rilor-generate_ro?s=223>

Sărbătoarea „Ziua Limba noastră” (31 august) se schimbă în Sărbătoarea „Ziua

Limbii Române” în Hotărârea Nr. 433 din 26-12-1990 cu privire la zilele comemorative, zilele de sărbătoare și la zilele de odihnă în Republica Moldova, *www.legis.md*, URL: <https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136131&lang=ro#>, accesat 30.03.2023, prin aceeași lege Nr. 52 din 16-03-2023 pentru implementarea considerentelor unor hotărâri ale Curții Constituționale, în vigoare de la 24-03-2023

BIBLIOGRAFIE

Bustos, Alex, Gagauzia: Turkic, Orthodox crossroads between Moldova, Russia and Turkey, *Nationalia. World news - Steeless nations and peoples and diversity*, 12.01.2022, *www.nationalia.info*, URL: <<https://www.nationalia.info/new/11448/gagauzia-turkic-orthodox-crossroads-between-moldova-russia-and-turkey>>

The Transdnistrian Conflict in Moldova: Origins and Main Issues, Viena, CSCE Conflict Prevention Centre, 10 iunie 1994, *www.osce.org*, accesat la data de 02.02.2023, URL: <<https://www.osce.org/files/f/documents/4/3/42308.pdf>>

Conflictul transnistrean din Moldova: origini și probleme principale, Viena, CSCE Conflict Prevention Centre, 10 iunie 1994, *www.osce.org*, accesat la data de 02.02.2023, URL: <<https://www.osce.org/files/f/documents/4/3/42308.pdf>>

Centrul de Resurse, program care oferă suport informațional organizațiilor neguvernamentale și grupurilor de inițiativă din Transnistria, implementat de Centrul Juridic și Informațional Apriori, organizație publică care funcționează în Pridnestrovie din 2008 ca platformă deschisă pentru oameni liberi; Înmatriculată la Tiraspol, Transnistria în 2008, *www.apriori-center.org*, URL: <https://apriori-center.org/en/resource_center/>

Ast, Frédérique, Studiu privind educația incluzivă în Europa și în Republica Moldova: acomodarea rezonabilă, accesul la educație și nediscriminarea, Chișinău, Consiliul Europei, 2018, elaborat ca parte a proiectului „Susținerea eforturilor naționale în prevenirea și combaterea discriminării în Republica Moldova” cofinanțat de Uniunea Europeană și Consiliul Europei

Russo-Ukrainian War Should Doom the ‘5+2’ Negotiations on Transnistria (Part One)

Publication: Eurasia Daily Monitor Volume: 20 Issue: 16, By: Vladimir Socor

January 26, 2023, *www.jamestown.org*, accesat la data de 30.01.2023, URL: <<https://jamestown.org/program/russo-ukrainian-war-should-doom-the-52-negotiations-on-transnistria-part-one/>>

Russo-Ukrainian War Should Doom the ‘5+2’ Negotiations on Transnistria (Part Two)

Publication: Eurasia Daily Monitor Volume: 20 Issue: 17, By: Vladimir Socor

January 30, 2023, *www.jamestown.org*, accesat la data de 30.01.2023, URL: <<https://jamestown.org/program/russo-ukrainian-war-should-doom-the-52-negotiations-on-transnistria-part-two/>>

Russian-Ukrainian War Should Doom the ‘5+2’ Negotiations on Transnistria (Part Three)

Publication: Eurasia Daily Monitor Volume: 20, Issue: 18, By: Vladimir Socor,

January 31, 2023, *www.jamestown.org*, accesat la data de 30.01.2023, URL: <<https://jamestown.org/program/russian-ukrainian-war-should-doom-the-52-negotiations-on-transnistria-part-three/>>

Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale aprobată de Consiliul Europei în 1995, a intrat în vigoare la 1 februarie 1998, a fost semnată de Republica Moldova în 1995 și ratificată de Parlamentul Republicii Moldova la data de 22 octombrie, 1996. MINISTERUL AFACERILOR EXTERNE, CONVENȚIE Nr. 94 din 01-02-1995 CONVENȚIE - CADRU PENTRU PROTECȚIA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE, *www.legis.md*, URL: <https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=118180&lang=ro>

THIRD REPORT SUBMITTED BY MOLDOVA PURSUANT TO ARTICLE 25, PARAGRAPH 1 OF THE FRAMEWORK CONVENTION FOR THE PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES, Consiliul Europei, Strasbourg, 24 February 2009, www.rm.coe.int, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://rm.coe.int/168008b7ca>>

Condiția ca Moldova să poată adera la UE până în 2030, 03.02.2023, www.dw.com, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://www.dw.com/ro/men%C8%9Binerea-cursului-pro-european-condi%C8%9Bia-ca-moldova-s%C4%83-poat%C4%83-adera-la-ue-p%C3%A2n%C4%83-%C3%AEEn-2030/a-64605209>>

Banca Națională a Moldovei, Aspecte generale privind integrarea europeană, 11.11.2013, www.bnm.md, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://www.bnm.md/ro/content/aspecte-generale-privind-integrarea-europeana>>

Cererea de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană – pași următori și provocări, 09.05.2022, www.eu4moldova.eu, accesat la data de 30.11.2022, URL: <<https://eu4moldova.eu/ro/cererea-de-aderare-a-republicii-moldova-la-uniunea-europeana-pasi-urmatorii-si-provocari/>>

Concluziile Consiliului privind extinderea și procesul de stabilizare și de asociere, 13 decembrie 2022, Consiliul Uniunii Europene, www.consilium.europa.eu, accesat la data de 30.03.2023, URL: <<https://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2022/12/13/council-conclusions-on-enlargement-and-stabilisation-and-association-process/>>

Cele mai bune și cele mai proaste politici locale din Moldova, IDIS - Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale „Viitorul”, www.viitorul.org, accesat la data de 30.11.2022, URL: <<http://www.viitorul.org/ro/content/cele-mai-bune-%C8%99i-cele-mai-proaste-politici-locale-din-moldova>>